

Metaphor in the productions of Tsunit Fattal The novel "The Pictures on the Wall" for example

Mariam Hasan Nasir

normallyfmkk@gmail.com

Assistant Professor. Qusay Nabil Abdul Karim, PHD

University of Baghdad - College of Languages

Department of the Hebrew Language

DOI: [10.31973/aj.v2i140.3618](https://doi.org/10.31973/aj.v2i140.3618)

Abstract:

This research sheds light on one of the semantic phenomena in the Hebrew language, which is the metaphor. This semantic phenomenon was dealt with in one of the modern Hebrew novels, namely, the novel "Pictures on the Wall" by the Jewish writer of Iraqi origin, Tsunit Fattal. The events of this novel revolve around a Jewish girl named Nuria who lived in Baghdad with her family in the first half of the last century.

This research deals with the concept of metaphor and its sources in the novel "Pictures on the Wall" through selected examples of the novel, as the most important events of this novel were identified through these models. The research concluded that the author employed the many metaphors that she used in her novel in order to describe many different events, characters and their characteristics, and in order to attract the reader's attention to the conditions of the Jews in Iraq during that period. She was also able to enrich her novel with new and varied words from different semantic fields that showed us the vast amount of the writer's linguistic storage.

Keywords: Fattal Zionist - the pictures on the wall - metaphor - the origins of metaphors

המטפורה ביצירותיה של ציונית פתאל

רומן "התמונות שעל הקיר" לדוגמה

ד"ר קוצי נביל עבד אל-

סטודנט תואר שני: מרים חסאן נסיר

כרים

המחלקה ללשון

המחלקה ללשון עברית

עברית

הקדמה:

המטפורה היא אחת התופעות הסמנטיות המבוססת על העברת משמעות של מילה מתחום שימוש לתחום שימוש אחר כדי למלא פונקציה לשונית מסוימת.

המחקר הזה שופך את האור על התופעה הזאת ברומן "התמונות שעל הקיר" שהוא

הרומן הראשון של הסופרת היהודית ממוצא עיראקי ציונית פתאל שנכתב בשנת

2015. הרומן הזה מדבר על חייה של אישה יהודית (נוריה) ומערכת היחסים עם המשפחה שלה במחצית הראשונה של המאה העשרים בבגדאד.

במחקר זה נעיין במטפורה (ההגדרות והמקורות), ונציג את תחומי החיים

השונים שהמטפורות נובעות מהם. וגם כן נתמקד בדוגמאות נבחרות להבהיר איך הסופרת השקיעה את המטפורות כדי לתאר את האירועים ואת הדמויות השונות הן בתיאור חיצוני והן בתיאור פנימי, ולהעשיר את הטקסט שלה.

המילות המפתח: ציונית פתאל – התמונות שעל הקיר – מטפורה – מקורותיהן של מטפורות

חשיבות המחקר:

המחקר הזה שופך את האור על התופעה הסמנטית הנפוצה ביותר ברומן "התמונות שעל הקיר" שהיא המטפורה והשפעתה על הטקסט.

השערות המחקר:

המחקר הזה מבוסס על ההנחות הבאות:

1. המטפורה היא התופעה הסמנטית הנפוצה ביותר ברומן
2. המטפורה מעולם הצבא והלוחמה הוא המקור העיקרי של הסופרת.

מטרת המחקר:

במחקר הזה נתמקד במטפורות ברומן "התמונות שעל הקיר" ומקורותיהן כדי להבליט את הצד האסתטי של המטפורות האלה והשפעתן בהקשר הרומן.

קורפוס המחקר:

רומן "התמונות שעל הקיר" של ציונית פתאל שנכתב בשנת 2015 מהווה

את החומר העיקרי של העיון הזה.

שיטת המחקר:

במחקר הזה ננקוט בשיטה אנליטית ודסקריפטיבית כדי לעומד על המטפורות הבולטות ביותר שהוזכרו ברומן.

מבנה המחקר:

עבודת המחקר הזאת מתחלקת להקדמה, מבוא של המטפורה, מקורותיהן של מטפורות, דוגמאות מן הרומן והמסקנות.

המטפורה (Metaphor)

מטפורה לקח מן היוונית: meta-מעבר ל, phora – לשאת הכוונה להעתקה

ממקום למקום. מבחינתה של הסמנטיקה הדיאכרונית. **המטפורה (metaphora)**

היא מעתק סמנטי, שתוצאתו קישור של מושג חדש אל מסמן קיים. המניע לתהליך

הזה הוא דמיון מסוים שבין המסומן המקורי למסומן החדש. ברטוריקה הקלסית מציין המונח מטפורה שימוש זמני במלה במשמעות אחרת, על-ידי "מעבירים" את המשמעות מתחום א לתחום ב, אפשר להבחין בין מטפורה אד-הוק, כלומר שאילה זמנית של לקסמה למטרות סגנוניות- מטפורה רטורית, לבין מטפורה כגורם של מעתק סמנטי קבוע- מטפורה מילונית, במטפורה המילונית אין להבחין במקוריות במוזרות ובחד-פעמיות, המאפיינות את המטפורה הרטורית. השימוש החוזר במטפורה גורם לה שתאבד במשך הזמן את חיוניותה ואת ציוריותה, עד כי במקרים רבים אין ציבור הדוברים מודע עוד למשמעות המקורית של המילה ולמעטק הסמנטי שעברה (ניר, רפאל, מבוא לבלשנות, 1989: 38).

החשוב ככל שהוא המטאפורה משכה את תשומת לבם של חוקרים המתעניינים בשפות ובמיוחד מבקרי הרטוריקה והספרות במשך למעלה מ-2000 שנה באופן מסורתי אולם המטאפורה נתפסה כסוגיה לשונית וקבוצה של ביטויים לשוניים חריגים או ציוריים שמשמעותם נתונה לקבוצה הצעות מילוליות (Robert L. Schwarz, 1997: 21).

יש לציין שבמשמעות המונח "מטפורה" חלה התפתחות. אריסטו השתמש במונח זה כדי לציין את ההיסטים כולם (כולל מטונימיה, סינקדוכה ועוד), אך במרוצת השנים נתייחד המונח להיסט מוסג מסוים בלבד. ועל-פי הוראה זו נשתמש בו בהמשך (שולמית אליצור, 2004: 257). הוא מתאר את המטפורה ב: "המטפורה היא תופעה לשונית של העברת משמעות; למילה מסוימת מועברת משמעות של מילה אחרת, שיש לה משמעות קבועה במילון, אך במקרה זה אין היא מועברת במשמעותה המילונית הקבועה... מכיוון שזו תופעה לשונית אנומלית, סביר למוצאה בשימושי שפה יצירתיים" (בהט, אסתר, 2015: 113). ריצ'רדס מתאר אותה ב: "מורכבת משני מושגים שביניהם יחס מיוחד: מושג אחד הוא הנושא; המושג השני הוא מטפורי, והוא מתפקד ככלי להבנת מושג הנושא. מערכת היחסים בין שני המושגים היא הבסיס של המטפורה. כוחו של המושג המטפורי נובע מכך שאי אפשר לתאר אותו במלים אחרות. לדברי (בלק) (Black), המטפורה משליכה על המושג העיקרי, הנושא, את מערכת המשמעויות הנובעת מן המושג המשני, המטפורי. בכך היא מדגישה, מעלימה ומארגנת את תכונותיו של המושג העיקרי באמצעות המושג המשני" (צור, עמוס ואחרים, 2005: 8). חלק מן המחברים ראו כי התפקידה של המטאפורה קישוט שלם בשל היופי והאלגנטיות שלה בלבד, או לתשומת לב לנקודות מסוימות. (Samuell Jsseling, 2012: 116).

המטאפורה היא שימוש לשון שלא במשמעותו המילולית, המושאל מתחום סמאנטי אחד כדי לתאר דבר מתחום סמאנטי אחר. המטאפורה יוצרת זיהוי בין שני מסומנים שונים, שלעיתים יש דמיון אובייקטיבי כלשהו ביניהם, אך לעיתים קרובות הדמיון נעוץ בתפיסתו של יוצר המטאפורה ובדמיונו החופשי. נקודות הדמיון פועלות בתוך שוני. כל לקסמה בלשון יש לה קבוצת מלים העשויות להצטרף אליה ומתנות את משמעותה. אנו רואים אם כן שהמטאפורה נותנת בידי המשתמש בלשון חופש בחירה עצום. היא עשויות ליצור קשר או זהות בין דברים מוחשיים למופשטים, בין חי לדומם, בין אנושי ללא אנושי, בין תפיסה של חוש אחד לתפיסה של חוש אחר, ועוד (רינה בן-שחר, 1990: 87 – 89).

מקורותיהן של מטפורות:

מנין שאולות המטאפורות? האם יש תחומים מסוימים או "שדות של משמעות" המרבים ב"השאלה" של מונחים יותר מאחרים? אולמן מציע למיין את המטאפורה על-פי התחום המשאיל. כך נוהג גם קדרי בבואו לנתח את השימוש במטאפורות בסיפורו של עגנון "בלבב ימים" (ניר, רפאל, סמאנטיקה. 1989: 84). ההעברה משדה סמנטי אחד לחברו עומדת בבסיסן של רוב המטפורות. בדיקת כיווני ההעברה עשויה להיות מעניינת ביותר. ניתן להעביר תכונות של דומם אחד לדומם אחר (זרך משל, כאשר מתארים מכתב כמעשה רקמה), של צומח לצומח, של חי לחי (צבי טורף), אך גם ליצור העברות מצומח לדומם ('כוכבי הערוגות' במקום פרחים) או מדומם לצומח (פרחים במקום כוכבים), מדומם או מצומח לחי (סהר מת) ולהפך, וכמובן – מכל אחד מן הגורמים הללו (חי, צומח ודומם) אל האדם ולהפך (אליצור, שולמית, 2004: 146).

ציונית פתאל* השקיעה את המטפורות שלה לתאר את האירועים הרבים ודמויות השונות ותכונותיהם ברומן שלה. היא העבירה משמעויות של מילים מסוימות מתחום שימוש לתחום שימוש אחר כדי להעשיר את הטקסט שלה. אנו ננסה להבליט את המטפורות האלה והתחומים שלהם ולהביא יישומים נבחרים לכל תחום מהם:

1. עולם האדם:

* ציונית פתאל קופרווסר: סופרת ישראלית נולדה ב-1964 בישראל להורים שנולדו בבגדאד והגיעו לישראל בשנת 1951. לציונית תואר ראשון בשפה וספרות ערבית ובהסטוריה של המזרח התיכון, תואר שני בהסטוריה של המזרח התיכון. היא התחילה לכתוב עבודת דוקטורט על החברה והכלכלה ברשות הפלסטינית, אך מותם הפתאומי של הוריה הביא אותה לחקור את שורשיה בעיראק והיא פירסמה בעקבות כך את הרומן "התמונות שעל הקיר" הייתה הרומן הראשון שלה.

איברים בגוף האדם (עין, פנים, לב, צלע, רגל, לשון) ופעולות האופייניות לבני-אדם (בלוע, הולך, נופל). ההעברה מן האדם אל הדומם קרויה **האנשה** (פרסוניפיקציה) (ניר, רפאל, 1989: 80). ברומן שלנו מוצאים את התופעה הזאת בצורה גדולה, כגון:
א. חלקי הגוף:

"הישועה הגיעה הודות לעמו סלים אלבזאז, מוכר הבדים, שזה שנים רבות התמיד לבקר בחצרות השנים היהודיות פעמיים בשנה, לפני פסח ולפני ראש השנה" (ציונית פתאל, 2015: 58).

בטקס הזה הביטוי המסומן "ראש השנה" הוא ביטוי מטפורי. הסופרת האנישה את השנה כשהיא העבירה את אחד האיברים של האדם (ראש) אל עולם הזמן. באמצעות הביטוי הזה אנו יודעים את התפקיד החשוב של עמו סלים אלבזאז*: הוא נהג לבקר לעתים רחוקות בעיר, באחד מביקוריו הוא הצליח להציל את נוריה** מהקסם של נחידה כשהוא שלח אותה עם אימה לאיש חכם מבצרה. ואחרי כן נוריה נכנסה להריון. לכן הסופרת השקיעה בתחילת הטקסט את הביטוי "הישועה הגיעה" לתאר את עמו סלים.

ב. התנועות הפיזיות:

"שמים שחורים ליוו אותן בדרכן לבית הקברות היהודי בראס אלצ'ולי, וצמרות הדקלים התכופפו מעוצמת הרוח. נוריה כרעה ליד קברי בניה" (ציונית פתאל, 2015: 197).

המשפטים המסומנים בטקסט הזה הם משפטים מטפוריים, הסופרת העבירה את פעולות האופייניות לבני-אדם (ליוו, התכופפו) מתחום עולם האדם לעולם הטבע (השמיים, הדקל). היא משקיעה את המשפטים המטפוריים האלה כדי לציין את העצב העמוק של נוריה באובדן שלושת הילדים שלה בזה אחר זה באותה השנה. תיאור השמיים בצבע השחור כסימן של העצב, הצבע השחור הוא צבע ההפרדה שנלבש עם מותו של אדם יקר.

* עמו סלים אלבזאז: הוא אחד הדמויות המשניות ברומן. עובד מוכר הבדים לנשים היהודיות, שהן מכנות אותו באבו כלו (יודע לעשות כלום בחיים). היה מוקפד בלבושו וגופו היה מעוטר בבשמים שריחם המתוק, לא יודעים מה מוצאו אם היה יהודי נוצרי או מוסלמי. היה הגורם העיקרי להציל את נוריה. נוריה הכירה את סגפן הבצרה וקיבלה ממנו את הכוח שבידיה.

** נוריה: היא הדמות הראשית ברומן, אישה חזקה וסבלנית, רוצה להשמיע את קולה כאישה בחברה המסורתית היהודית, היא התחננה עם אדור כדי להגשים את חלומותיה אבל המזל לא היה עמה. היא חיה בעצב ואיבדה את שלושת בניה באותה השנה.

"עוד ארבע שעות ייכנס החג _ ואין לי בבית בשר כבש כשר. מה אני

אעשה ? שאלה" (ציונית פתאל, 2015: 148).

בטקסט הזה המשפט המסומן הוא שיוצר לנו המטפורה. פתאל העבירה את הפועל (הכניס) מתחום עולם האדם לעולם הזמן כדי להבהיר את מידת מתיחות ופחדת נוריה על הבנים שלה. על פי המנהגים והמסורות היהודיות צריך להיות בשר כבש בבית כל יהודי בחג ואם לא עושים זה קורה להם משהו רע.

"מיד היתה מתיישבת מול מכונת התפירה ומאפשרת לטרטוריה לבלוע את

הצעקות והבכי" (ציונית פתאל, 2015: 273).

בטקסט הזה המשפט המסומן הוא משפט מטפורי יפה מאוד. הסופרת האנישה את מכונת התפירה דרך העברת פעולת הבליעה של האדם אל מכונת התפירה כדי להבליט את העצב הרב והצער העמוק של נוריה ובכיה על פרידת הבן שלה נחום*, מכונת התפירה מסתירה את בכיה של נוריה בשל קולה הרם. נוריה לא הייתה רוצה כל מי שיהיה ישמע את הבכי שלה.

ג. בני המשפחה:

"את אינך יודעת מה הן מסוגלות לעשות. אני גדלתי עמן בבית וראיתי במו

עיניי את מזימותיהן. הן גרמו סבל להרבה אנשים בכשפים השחורים שלהן

....." (ציונית פתאל, 2015: 274).

הטקסט הזה הוא חלק מדיאלוג בין חניני** וזיזי, הסופרת השקיעה את הביטוי

"במו עיניי" כדי לציין את מידת הפחד של חניני ממרים המכשפה ונעימה והבית

הכחול, וגם להבהיר את המעשים המחרידים שהם עושים אותם, והמציאות הקשה והבלתי נסבלת שנוריה הייתה חייה בה.

"נחום, בבת עיני, מה אתה עושה?" (ציונית פתאל, 2015: 300).

השאלה הזו היא תחילתו של הדיאלוג האחרון ברומן. פתאל משתמשת בביטוי

מטפורי הנפלא ביותר בסופו של הרומן על שפתי גיבורת הרומן. נוריה אומרת

הדיבור הזה לבנה נחום כשהיא ראתה אותו בביתה מול עיניה ובידו התמונות של

* נחום: הוא הבן הרביעי והאחרון של נוריה, דמות שהופיעה בסוף הרומן, הוא לא אוהב את העיראקי, הוא רצה לעלות לארץ פלסטין. גדל בבית הכחול אצל חביבה והמכשפה מרים ילדותו הברברית התגוררה ברחובות והלכלוך הזה. הוא סמלי לצעירים שלא הכירו את אהבת המדינה. משמעות השם שלו התנחומים, אותיות שמו מציינות את שמות אחיו אות ח מציינ חיים אותו ו מציינ יוסף אות מ מציינ מאייר והוא מציינ נחום.

** חניני: היא נערה יפה חביבה ומשכילה, אהבה את חיים אבן נוריה דודתה והתארסה לו אך בגלל הצטרפותו לצבא העיראקי הוא נאלץ לגרש אותה בשל האב שלה ונאלצה להתחתן מבן דודתה. היא חייה חיים קשה בבית הכחול והייתה תמיד בצד דודתה נוריה .

אחיו הגדולים, וגם להבליט את מידת אהבתה לו כי הוא כל מה שנשאר לה בעולם לאחר מות הבנים שלה ואמה.

2. מן הממשי (מוחשי) למופשט:

זוהי קבוצה גדולה מאוד, כי הדיבור בדברים הממשיים קודם לדיבור בדברים המופשטים, וזה האחרון ניזון ממנו (צרפתי, גד בן-עמי, 1985: 131). בסוג הזה של המטפורה יש סמיכויות מטאפוריות, הנסמך מוחשי והסומך מופשט: "היא הניחה את ידה על ראשו שהיה זרוע מחדש בתלתליו החומים, וזעקת המוות שבקעה מגרונה פילחה את האוויר ואת שמחת החוגגים" (ציונית פתאל, 2015: 184).

בטקסט הזה המבע המסומן הוא שיוצר לנו את המטפורה. במטפורה הזאת יש סמיכות, הנסמך הוא המוחשי (זעקה) מעולם האדם והחיות, והסומך הוא המופשט (מוות). הדמיון בין הזעקה לבין המוות הוא שיוצר את המטפורה הזאת במחשבתה של הסופרת. פתאל בוחרת את הביטוי הזה להבהיר את הכאב העז של נוריה בגלל אובדן בנה השני חיים* באותה שנה שאהב את ארץ מולדתו עיראק, והיה רוצה להקריב את עצמו למען הגנתו.

3. עולם הצבא והלוחמה:

אנו מרבים לשאול ביטויים הקשורים לתוקפנות, כדי לציין באמצעותם מושגים ופעולות בתחומי עשייה שונים: לתקוף בעיה, להיאבק עם קושי, להתמודד עם תופעה, להשתלט על נושא, להסתער על החנויות, להפציץ בשאלות, לקלוע למטרה. ובספורט: הכדורגל יורה את הכדור לשער הקבוצה היריבה... (ניר, רפאל, 1989: 85). ציונית פתאל משתמשת בהרבה מטאפורות בתחום הזה, למשל: "זה עולה הרבה כסף. מי משלם את ההוצאות? שב והתפרץ, ופניו שבו והאדימו מכעס כשהצביעה בהיסוס על עצמה" (ציונית פתאל, 2015: 167). הפועל "התפרץ" אנו משתמשים בו בעולם הצבא והלוחמה הסופרת העבירה אותו לעולם האדם כדי לציין את מידת הכעס של אדור* מנוריה, מפני שהיא לא מספרת לו על נסיעתו של חיים ללבנון לטיפול בשחפת בעזרת חברתה היחידה זיזי.

* חיים: הוא הבן השני של נוריה, בחור משכילי, אוהב לקרוא ולשיר, אהובתו היא חניני, שהוא לא התחתן בה בגלל הצטרפותו לצבא. הוא אוהב את ארצו העיראק עד שהקריב את עצמו והתגייס לצבא עד שחלה ונפטר לעולם.

* אדור: הוא אחד הדמויות הראשיות ברומן ובעלה של נוריה, איש דתי וקמצן. הוא משתמש הרבה דימויים ופתגמים בערבית כי הוא איש דתי, לא משנה שום דבר מלבד התורה והגשמת חולמו בהבין שלו (יוסף) ולהיות רב גדול.

"צאלח, ששמע את זעקותיה של נזימה, נכנס בבהלה לחדרה ושאל את וחידה: למה את צועקת על נזימה? את לא פוחדת שהיא תאבד את חלבה? עיניו הכבויות דלקו בזעם" (ציונית פתאל, ٢٠١٥: ٢٩).

בטקסט הזה הסופרת העבירה את הפועל "דלקו" מעולם הצבא והלוחמה לעולם האדם "העיף" כדי לתאר את הכעס הקיצוני של צאלח על אשתו וחידה. היא רוצה לקחת נוריה היפה מאמה נזימה. זאת הייתה הפעם הראשונה שעמד בה צאלח בפני וחידה כדי להגן על אהובתו נזימה. לכן פתאל מתארת אותו בבעל "העיניים הכבויות", מפני שהוא היה השפיל מבטו להרבה מהתנהגותה ועלבונותיה של אשתו.

"הטיפול בזיזי התיש את נוריה כליל. כאבי ראש עזים תקפו אותה, והיא חשה מחנק בגרונה. יותר מכול התאוותה לשנות כוס תה חריף ולפרוש למיטתה, אבל ידעה שתוכל לעשות זאת רק לאחר שתסיים את עבודות הבית. רוח מדברית חמה הכתה בה בדרכה לביתה, והיא הגנה ברעלה על עיניה החשופות מפני גרגירי החול שהרוח הטיחה בה. 'צריך למהר להסיר את הכבסים שעל הגג לפני שהרוחות החמות יעיפו אותם לכל עבר,' אמרה בלבה, והחישה את צעדיה תוך שהיא נאבקת ברוח ובליאות שעטפה אותה" (ציונית פתאל, ٢٠١٥: ٤٩).

בטקסט הזה אנו רואים שהרקע הצבאי של ציונית פתאל משתלט על מחשבתה. כל המבעים המסומנים הם מבעים מטפוריים, היא העבירה את כל הפעלים "תקפו, הכתה, הגנה ונאבקת" מעולם הצבא והלוחמה שהוא העולם שלה לעולמים אחרים (הרפואה והבריאות, הטבע, הדומם, האדם), כדי להבהיר את מידת העייפות והתלאות המשפיעה על חיי היומיום של נוריה.

"לשמע דבריו פרצה נוריה בבכי, גם היא האמינה שהוא באמת נסע ללבנון כדי להבריא. אגלי זיעה כיסו את מצחו ולבן התפשט על פניו" (ציונית פתאל, 2015: 187).

כאן המבע הזה "פרצה נוריה" מתאר לנו את הצער העמוק של נוריה על המצב של שני הילדים שלה חיים ומאיר*. היא ראתה את ההלם בפניו של מאיר כשהוא שמע את הידיעה על מותו של אחיו מהרופא.

* מאיר: הוא בנה הגדול של נוריה, צעיר מצטיין בלימודיו, חלמו היה להיות עורך דין מפורסם, אך כסמה של דודתו ובתה הרס את חייו.

"מרים התפרצה לעבר אמה ושאלה אותה בקולה המאנפף: מה רע בנעים? למה את מחתנת את נוריה עם איש זר? והיא ענתה לה: נעים חולה, ואני לא רוצה שנוריה תתאלמן בגיל צעיר" (ציונית פתאל, 2015: 55).

מהמבט הראשון של הטקסט הקורא חושב שמרים הייתה רוצה טובת נוריה, אבל למעשה היא רוצה להיפטר מאחותה נוריה בדרכים שונות בגלל היופי שלה ואהבת אמה ודודה וחידה לה. לכן פתאל השקיעה את הפועל "התפרצו" מעולם הצבא והלוחמה להבליט את קנאה הקיצונית של מרים לנוריה.

4. החושים:

סוג מיוחד של מטאפורה מתבטא בהעברה של מונח משדה חושי אחד למשנהו, כגון: משדה הטעם לשדה הראייה (תינוק מתוק), משדה המישוש לשדה השמיעה (קול רך), משדה הטעם לשדה השמיעה (קול ערב), משדה המישוש לשדה הראייה (צבע קר), משדה השמיעה לשדה הראייה (תמונה רועשת, צבעים רועשים). להעברות מחוש אחד לחוש אחר קוראים בשם סינאסטזיה (synaesthesia) (ניר, רפאל, 1989: 85), כגון:

"ישתבח אלוהים! איזה נוף פתוח ומרהיב! השתאתה נוריה, ונדמה היה לה שהרחוב נעטף בניחוח של חופש שלא הכירה את טעמו" (ציונית פתאל, 2015: 15-16).

במשפט הזה פתאל אינה אומרת (ניחוח של חופש שלא הכירה את ריחו אבל טעמו) זאת אומרת, היא העבירה את חוש הטעם משדה שלו לשדה של חוש הריח. היא משתמשת במטפורה הזאת כדי להצביע על נדהמת נוריה מיופיהם של הרחובות, מפני שהייתה הפעם הראשונה שיצאה לבדה מהבית שלה, וגם להבהיר מידת הגבלה של חופש האישה היהודית. אסור להן לצאת מהבית אלא לצורך דחוף. לפעמים יוצרים המטפורות כמו הסופרים אינם עוברים את מונח מסוים משדה חושי אחד למשנהו, אבל הם עוברים אותו לתחומים אחרים. למשל:

"את גזרת על עצמך את העונש שלך – שבחיים לא תטעמי את טעמה של האהבה, חתמה את דבריה והפנתה אליה את גבה. ברטה נותרה המומה ולא ידעה מה לומר לה" (ציונית פתל, 2015: 118).

הסופרת העבירה את המבע המסומן מעולם החושים (טעמה) למופשט (האהבה) כדי לציין את שנאתה וכעס של נוריה על ברטה* אשתו של בנה הגדול מאיר. נוריה

* ברטה: היא אחת הדמויות הרעות ברומן, בחורה אנוכית, מרושעת, לא השכלה. התחנתה עם מאיר בן דודתה נוריה באמצעות הקסם שלה ושל אמה, ואם לבת אחת שהיא לילי.

איבדה את מאיר וחלומותיהם נעלמו בגלל הקסם של ברטה ואמה. לכן היא אמרה לה שהיא אינה יודעת את המשמעות האמיתית של האהבה ואינה מרגישה בה. "אני מבקשת סליחה, אמרה לו וניסתה לחבק אותו, אך הוא הסיר את ידיה מעליו. האמת המרה הכתה בו" (ציונית פתאל, 2015: 295).

פתאל העבירה את הביטוי המטפורי המסומן גם מעולם החושים (המרה) למופשט (האמת) כדי להבליט את הלמו של נחום. הוא הכיר את ההורים האמיתיים שלו שהם אדור ונוריה ולא סמיר** וחביבה***, ובאותו זמן ידע את הסיבה האמיתית להתנהגות הרעה של סמיר וחביבה כלפיו. לכן הוא הסיר את ידיה של חביבה מעליו.

5. עולם הצומח:

ציונית פתאל זוקקת לשאול מילים מעולם הצומח לתאר את דבר מסוים וחשוב ברומן שלה: "האם זרעי הכפירה נבטו בתוכי? הרי העזתי לשאול כבר לאחר מות אחי אם יש צדק אלוהי? מה עם הייעוד שכולם מנבאים לי? נרעד בלבנו" (ציונית פתאל, 2015: 218).

בטקסט הזה הסופרת העבירה את המבע המטפורי המסומן מעולם הצומח (זרעי) למופשט (כפירה) כדי לציין את ההלם והעצב של יוסף* על מותם של שני האחים שלו באותה השנה. כאן אמונתו של יוסף באלוהים החלה לרעוד, והספקות משתלטות עליו כשהוא לא מוצא תשובה על מותם של מאיר וחיים.

6. עולם הטבע:

לעתים קרובות למלא פונקציה לשונית מסוימת, הסופר צורך להעביר את מילה או מונח מעולם הטבע לתאר את דבר מסוים בעולם אחר (אדם, דומם, מופשט, הרפואה והבריאות וכו'). כגון:

** סמיר: הוא אחד הדמויות המשניות ברומן והבן היחיד של נעימה אחותה של נוריה. הוא איש מובטל נכשל ושיכור, השתגע בגלל הקסם שהשימה אותו אשתו באוכל שלו כדי לאוהב אותה.

*** חביבה: היא אחת הדמויות המשניות ברומן והבת השנייה של מרים ואשתו של סמיר, אלא היא אינה מתעניינת בו כי כל מה שחשוב לה הכסף בלבד.

* יוסף: הוא הבן השלישי של נוריה-תלמיד חכם, יפה מאוד, הבן היקר לאבו אדור, כל העולם שלו הוא העולם של התורה אבל פתאום הוא נמשך למוזיקה. הוא רוצה לשלב בין שני העולמים העולם הדתי לבין עולם המוזיקה אבל המזל הרע היה מלווה אותו והלך לעולמו במהירות על ידי דותו נעימה.

"הוריו של אדור דרשו מבנם היחיד כי יגרש אותה מעליו וכל אימת שביקר בביתם כינה אותה אביו בעלת הרחם המיובש והתרעם שלא יהיו לבנו צאצאים אשר ישאו את שמו וימשיכו את זרעו" (ציונית פתאל, 2015: 56).

בטקסט הזה אביו של אדור מכנה את נוריה ב"בעלת הרחם המיובש". זאת אומרת, הוא מדמה את הרחם שלה לאדמה צחיחה אין בה פרי. הסופרת העבירה את הביטוי המיובש מעולם הטבע לעולם האדם להבהיר את מידת ההשפלה והעלבון לנוריה על ידי ההורים של בעלה אדור כי היא לא ילדה תינוק להם.

"מאמא כולם רוצים לקבור אותי בעיניהם הם מצפים ממני שאשאר קבורה בביתי ולא אצא מפתח דלתי עד שאמות ואצטרף לבניי אבל אני רוצה להישאר שפויה בדעתי ולכן בחרתי בחיים וכבר לא אכפת לי מה שהם אומרים עלי" (ציונית פתאל, 2015: 247).

הסופרת בוחרת את המבצע המטפורי הזה "לקבור אותי בעיניהם", והעבירה אותו מעולם הטבע לעולם האדם (העין) כדי לציין את שנאת האנשים לנוריה. הם חושבים שהיא מביאה להם המזל הרע, משום שהיא איבדה את שלושת הבנים שלה באותה השנה. אבל הטקסט הזה הוא מונולוג של נוריה, היא מדברת בו בבית קברות ובצד הקבר של אמה. ובאותו זמן היא רוצה ואוהבת לחיות את החיים שלה באושר במיוחד היא הריון.

"מרים תפסה בידה של נוריה וניסתה לדחוק אותה הצידה, אבל תניני וְהִילָה שוב דחפו אותה בכוח מחוץ לחדר אל המסדרון. היא ירדה. במהירות במדרגות והמטירה צרור קללות על כולן" (ציונית פתאל, 2015: 234).

גם כאן הסופרת העבירה את הפועל "המטירה" מעולם הטבע לעולם האדם כדי לציין את מידת זעמת מרים מאחותה נוריה. נוריה ביקורת בתה ברטה כי היא תגור לבדה בבית ללא גבר לאחר מות בעלה מאיר.

7. עולם הכימיה והפיזיקה:

הכימיה והפיזיקה מגלות חלקים נעלמים מעין אנוש יוצאים ובאים מן האפס אל המציאות, ובאים חוץ כולם לעמוד במערכת מסודרות, כאלו נשמת שדי תכינם לשמוע פקודות הטבע אשר חקק להם היוצר מימי בראשית (יעקב שביט, 2011: 80).

"הוא הצטער על שניתק עצמו מכל ההתרחשויות שהיו מסביבו במהלך החודשים האחרונים ומהתעמולה הארסית, שנשמעה מתחנות הרדיו בבגדאד" (ציונית פתאל, 2015: 279).

בטקסט הזה הסופרת העבירה את המונח "הארסית" מעולם הכימיה לתחום המדיה והעיתונות כדי להבהיר את הבעיות והתלאות החדשות של היהודים בעיראק. הממשלה החדשה בעיראק הודיעה שהיא תגרש את היהודים מעיראק. הנושא הזה השפיע על נוריה והמשפחה שלה בצורה גדולה כמו שאר היהודים.

"נוריה ואדיר לא ידעו את נפשם מרוב התרגשות כשראו את נחום בביתם. נוריה רצתה לקום ולחבק אותו, אבל ידיה קפאו" (ציונית פתאל, 2015: 290).

במבע הזה פתאל בוחרת את הפועל "קפאו" שהיא העבירה אותו מעולם הפיזיקה לעולם האדם לתאר את האהבה והתשוקה של נוריה לבנה היחיד נחום. היא רוצה לחבק אותו וצעקה בקול רם שהיא "אמא שלו", אבל היא אינה יכולה לעשות זאת. היא פחדה עליו מהלם אם הוא ידע שהיא ואדור ההורים האמיתיים שלו.

8. עולם הכלים והמכשירים:

לפעמים סופרים רבים מוכרחים לשאול ביטויים או מונחים מעולם הכלים והמכשירים לתאר את הדמויות, האירועים, דברים מופשטים או מוחשיים וכו' בעבודה שלהם.

"היא קראה לו גם שירים שכתבה בעצמה, וחיים גילה לה שהוא חולם להיות סופר, אך מאז שחלה חדל לכתוב. המחלה כובלת את גופי ואת יצירתי, התלונן בפניה" (ציונית פתאל, 2015: 169).

כאן המשפט הזה משפט מטפורי. פתאל העבירה את הפועל "כובלת" מעולם הכלים והמכשירים לעולם הרפואה והבריאות כדי לציין את כמות העייפות של חיים והמחלה המשתלטת עליו. המחלה לקחה ממנו את כל האנרגיה שלו, ולא יכול לעשות כלום.

"למה אתה נוטש אותי פעם נוספת ומאפשר לאבא שלי לכבול אותי לחיים אומללים? זעקה אל גבו המתרחק ממנה" (ציונית פתאל, 2015: 184).

פתאל השקיעה את הביטוי הזה להבהיר את העצב העמוק של חניני בשל עזיבת חיים לה. היא חושבת שהוא בא לקחת אותה אחרי תקופה ארוכה של היעדרות ולמנוע את נישואיה לפואד ומציל אותה מאביה הרשע, אלא שהמחשבה שלה התאכזבה. חיים עזב אותה פעם אחרת והלך.

9. עולם המיתולוגיה והמיתוסים:

אוסף האגדות וסיפורי הפלאות של עמי-הקדם בעיקר עלילות אליהם וגיבוריהם, שבהם באה לכלל ביטוי סמלי הרגשת- העולם הדתית: המיתולוגיה היוונית, הרומאית (אברהם אבן-שושן, 1979: 1336). מוצץ הדם או מה שנקרא

ב"ערפד"*, הוא אחד הדמויות המיתולוגיות הנפוצות שמופיעות בסיפורים ובמיתוסים עתיקים. הדמות הזו משתלטת על מחשבותיהם של במאי הקולנוע והכותבים בימינו. פתאל העבירה את הביטוי הזה מעולמו לתאר את אחת הדמויות ברומן שלה:

"היית צריכה להכיר את מאיר לפני שהתחתן. כמה יפה ומלא אור הוא היה!"

הבחורה הזאת השפלה _ שלא ברור לי איך היא מדמי ומשבשרי _ מצצה לו את הדם" (ציונית פתאל, 2015: 130)

כאן תיאור ברור ומפורש לברטה. הסופרת מתארת אותה ב"מצצה הדם", מפני שהרסה את חייו של מאיר ואיבדה את חלומו בעזרת הקסם של אמה מרים, וגם להבהיר את הכאב של נוריה על מצב בנה.

המסקנות

1. ציונית פתאל השקיעה את המטפורות שלה: לתאר את הדמויות השונות ותכונותיהם, והאירועים הרבים שקרו ברומן שלה, למשוך את תשומת הלב של הקורא למצבם של היהודים בעיראק בתקופה ההיא.
2. ציונית פתאל העבירה משמעויות של מילים מסוימות מתחום שימוש לתחום שימוש אחר כדי: להעשיר את הטקסט שלה, להבליט את יכולתה הלשונית והספרותית בשימושה למונחים ומושגים שונים וחדשים, זאת אומרת, להבליט את אוצר מילים העשיר שלה.
3. הרקע הצבאי של ציונית פתאל משתלט על מחשבתה. לכן הרבה מהמטפורות שלה נשאלו מעולם הצבא והלוחמה בנוסף לתחומים אחרים (עולם האדם, הטבע, הכלים והמכשירים ועוד).

המקורות

המקורות העבריים:

- 1- רפאל ניר, מבוא לבלשנות, האוניברסיטה הפתוחה, תל-אביב, 1989.
- 2- רפאל ניר, סמאנטיקה עברית - משמעות ותקשורת. יחידות 1 - 3, 4 - 6, 7 - 10, האוניברסיטה הפתוחה, תל-אביב, 1989.
- 3- רינה בן-שחר, סגנון הסיפורת הלשון הסגנון ולשון הספרות, הפואטיקה של הסיפורת, האוניברסיטה הפתוחה, ישראל, 1990.
- 4- ציונית פתאל, התמונות שעל הקיר, הוצאת קוראים, ישראל, 2015.
- 5- גד בן-עמי צרפתי, סמנטיקה עברית, הוצאת א' רובינשטיין, ירושלים, 1985.

* ערפד: כינוי בתלמוד לאחד ממיני העטלפים, בהשאלה הוא כינוי לדם המנצל כוחם של אחרים ללא רחמים, מוצץ-דם" (אברהם אבן-שושן, 1979: 2009).

٦- شولمית אליצור. שירת החול העברית בספרד המוסלמית. כרך 3, האוניברסיטה הפתוחה, תל-אביב, 2004.

٧- אברהם אבן-שושן. המילון החדש. הוצאת קרית-ספר, ירושלים, 1979.

٨- אריה וול: קריאה - תיאוריה ומעשה: לומדים ומלמדים אוריינות, כרך: ב האוניברסיטה הפתוחה, 2001.

٩- יעקב שביט, יהודה ריינהרץ: "האל המדעי" מדע פופולרי בעברית במזרח אירופה במחצית השנייה של המאה ה-19: בין ידע ותמונת יקום חדשה, הוצאת הקיבוץ המאוחד, תל-אביב, 2011.

١٠- בהט, אסתר: אכילה ושתייה - מטפורות לתיאבון, בתוך: כתב עת הד האולפן החדש - להנחלת העברית ותרבותה החדש, גיליון 103 משרד החינוך, תל-אביב, חורף-2015.

המקורות הלועזיים:

1- Robert L.Schwarz, Mrtaphors and Action Schemes – Some Themes in Intellectual History, Lewisburg, 1997

2- Samuel IJsseling, Rhetoric and Philosophy in Conflict, Martinus Nijhoff – the Hague, 2012

الاستعارة في نتاجات تسيونيت فتال رواية "الصور على الحائط" انموذجاً

الباحثة مريم حسن ناصر

أ.م.د. قصي نبيل عبد الكريم

جامعة بغداد-كلية اللغات

قسم اللغة العبرية

المستخلص

سلط هذا البحث الضوء على احدى الظواهر الدلالية في اللغة العبرية، وهي الاستعارة، حيث تم تناول هذه الظاهرة الدلالية في احدى الروايات العبرية الحديثة الا وهي رواية "الصور على الحائط" للكاتبة اليهودية من أصل عراقي تسيونيت فتال. تدور احداث هذه الرواية حول فتاة يهودية تدعى نورية عاشت في بغداد مع عائلتها في النصف الاول من القرن الماضي.

تناول هذا البحث مفهوم الاستعارة ومصادرها في رواية "الصور على الحائط" من خلال نماذج مختارة من الرواية، حيث تم التعرف على اهم احداث هذه الرواية من خلال هذه النماذج. وقد خلص البحث الى ان الكاتبة وظفت الاستعارات الكثيرة التي استخدمتها في روايتها من اجل وصف الكثير من الاحداث المختلفة والشخصيات وصفاتهم، ومن اجل جذب انتباه القارئ الى أحوال اليهود في العراق في تلك الفترة. كما انها استطاعت ان تُغني روايتها بكلمات جديدة ومتنوعة من حقول دلالية مختلفة أظهرت لنا الكم الهائل من الخزين اللغوي للكاتبة.